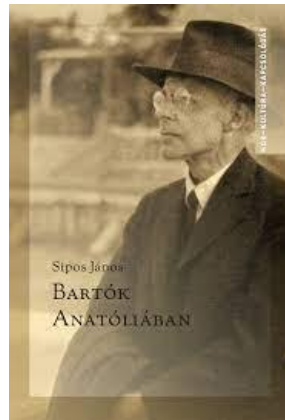

MILYEN EREDETŰEK A MAGYAR NÉPZENE HONFOGLALÁS KORI RÉTEGEI?

A magyar népzene kutatás igazi hungaricum. Hatalmas formátumú tudósaink, sokan közülük nagy művészek is, tettek alapvető felfedezéseket a magyar népzene honfoglalás előtti keleti rétegeiről. Az íróasztal melletti munkát kiegészítette egy nagy kutatássorozat: Bartók Béla és Vikár László is finnugor népek között kezdte őstörténeti indíttatású terepmunkáit, melyeket azután török népek között folytattak, magam pedig immár 33 éve végzem a török népek népzenejének összehasonlító kutatását ázsiai helyszíneken.

[Sipos János: Bartók Anatóliában | Magyar Művészeti Akadémia](#)
[Sipos János törökségi gyűjtései \(zti.hu\)](#)

Most azonban nem saját eredményeimről szeretnék beszélni, inkább néhány idézet segítségével érzékeltetem, hogy mit gondoltak nagyjaink a magyar népzene eredetéről.

A feladatot Szabolcsi Bence így vázolta: „A kutató habozva lép erre az útra, régi népi hagyományok összehasonlításának útjára; remélheti-e, hogy elmosott nyomokon - átlag másfélezer éve felbomlott népközösségek nyomában, – feltevések kusza szövevényén keresztül, valaha megpillantja a valóságot? remélhet-e történeti pozitívumot írás nélküli hagyományok bizonytalan világában?” Válasza: „Alig. És mégis rá kell szánnia magát erre az útra...”

---

¹ [Sipos János | népzene kutató – Akadémikusok // Sipos János | Oktatók | Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem](#)

Kodály ezt kiegészíti azzal, hogy „sem a magyarságnak, sem semmiféle népnek, amellyel a magyarság az V-XV. században érintkezett, nem maradt fenn egyetlen hangnyi egykorú írott zenei emléke.” Majd később: „... Egykorú adatok minden reménye nélkül a rokon és érintkező népek vagy azok utódainak zenéjére vagyunk utalva.”

Mivel abban közmegegyezés van, hogy a honfoglaló magyarság legfontosabb összetevői finnugor és a török népcsoportok voltak, a magyar népzene régi rétegeinek történeti kutatása elsősorban e népekkel való zenei kapcsolatokra terjedt ki.

Az hamar kiderült, hogy sem egységes finnugor, sem egységes török népzene nincs. Ugyanakkor a Volga-Káma-Bjelaja vidéken a finnugor és a török-mongol népek legjellemzőbb zenei formáit el lehet választani egymástól. A finnugor népek eredeti énektípusa ugyanis a motívumismétlésekkel formált, „litánia típus”, a török-tatár népeké pedig ezzel *teljes ellentétben* a szigorú szimmetriával tagolt strófikus szerkezetű, félhang nélküli pentaton dallamvilág. A Volga-Káma vidéki „őshazában” évtizedekig gyűjtő Vikár László pedig ezt mondja: „A tapasztalat azt mutatja, hogy csak a finnugorok vettek át a törököktől, s nem fordítva.”

Bartók Bála tömör összefoglalása szerint „a türk és ugor elemekből összeolvadt nép a nyelvében elmagyarosodott, népzenejében pedig eltörökösödött”.

Szabolcsi Bence megállapítja, hogy „... a (magyar) népzene kettős archaikus, de legalábbis népvándorlás-kori örökséget hordoz: egy rítusdalokban kikristályosodott finnugor örökséget, mely nyilván egy ősrégi kisebbség hagyatéka, s melybe, egyelőre ismeretlen módon, belejátszik valami korai germán hatás is - meg egy sokkal gazdagabb török-mongol örökséget, melyben kétségtelenül egy népvándorlás-korabeli többség hagyatékát kell felismernünk...”.

Kodály Zoltán a kvintváltó dallamok („Hej, Jancsika, Jancsika”) mellett az ún. kis-kvintváltókhöz („Macska ment a disznótorba) és a főként *do-re-mi* hangokon recitáló dallamokhoz („Szivárvány havasán”) is állít Volga-Káma vidéki példákat. Kutatásának összefoglalásában ezt olvashatjuk: „Már ma is valószínűnek látszik, hogy zenénknek a mári és csuvas anyaggal egyező formái annak az ó-bolgár (tehát török S.J.) hatásnak az emléke, melynek nyelvünk mintegy kétszáz szót köszön.” (Ami nem is olyan kevés, ha összevetjük a finnugor és az uráli korra összesen 703 biztos és 355 bizonytalan etimológiával.)

Ugyanezt mondja Vargyas Lajos is: „ötfokú dalaink különféle típusai mind kapcsolatba hozhatók a Volga-vidék vagy távolabbi, török-mongol területek zenei stílusával.”

Az idézete szaporítása helyett leszögezhetjük, hogy népzeneinket a szomszéd népzeneik közül kiemelő ötfokú dallamainkat népzenetudósaink szinte teljes egyöntetűséggel török-mongol eredetűnek tartották.

Néhány szót kell szólnunk a *do-re-mi* hangokon recitáló pentaton siratóról és hozzá tartozó pszalmódizáló dallamokról („Szivárvány havasán”). Ezt Kodály olyan „nemzetek fölötti” stílusnak tartotta, melynek része a magyar hagyomány is. Dobszay László szerint: „...az a vélemény, hogy a magyar hagyományokban a stílus mégis finnugor örökségként van jelen, csak akkor igazolódik, ha más találkozások lehetősége kizárható – s ez egyelőre nem valószínű.” Amúgy e zenei stílus csak Erdélyben és a vele közvetlenül határos részeken mutatható ki (Moldva, Bukovina, Mezőség), és könnyen lehet, hogy a székelyek sajátja, ami végképp a finnugor eredet ellen szól, hiszen miért éppen a leginkább törökös identitású magyar népcsoport őrzött volna meg egy finnugor zenei réteget? Inkább a törökös eredet lenne indokolható, és valóban a dallamok anatóliai párhuzamait megtalálta Bartók 1936-ban, és egy jóval bővebb anyagot magam az 1987-től tartó törökországi gyűjtéseim során.

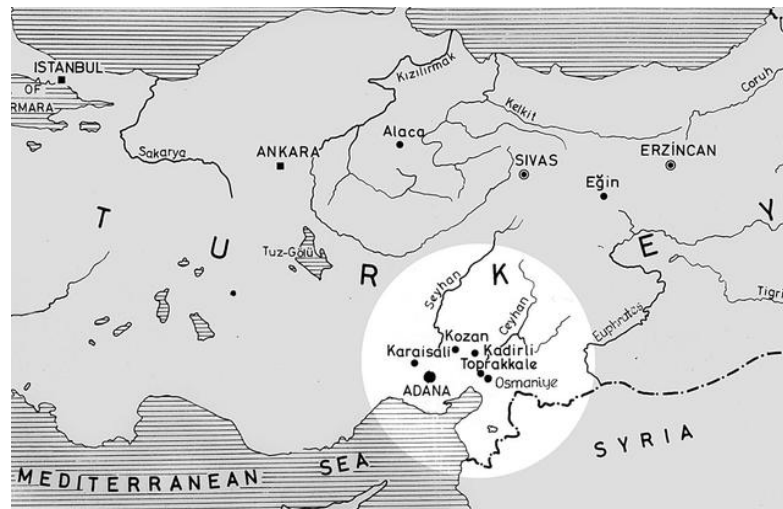
Bartók 1936-ban Törökországban a nomádok sátra előtt (Bónis: Bartók Béla élete képekben, 1972, pic. 281)

Nem közzismert, hogy 1936-ban Bartók Törökországban gyűjtött. Könyvét meglehetősen nehézségek árán 2019-ben magam adtam közre, de angol nyelvű kiadásait sem idézi szinte egyetlen magyar népzenei munka sem. Művében Bartók leírja, hogy a gyűjtött török dallamok 43%-ában megjelennek magyar

pentaton szerkezet nyomai, és ezen belül a „nyolcszótagosak megegyeznek (! S.J) a régi stílusú magyar nyolcszótagos anyaggal, a tizenegyszótagosak pedig szoros kapcsolatban vannak vele.” Ahogy fogalmaz: „Mindez a magyar és török anyag közös nyugat-közép-ázsiai eredetére utal.”

1. Ot-ma-nim boz gi-ta-ci,
Aft ge-zet i-ki ba-ci.
İa-han ol-sam, av-la-sa-m.
Goy-nun-da-ki tu-ra-ci.

Bartók Béla török gyűjtéséből a 42. dallam facsimiléje

Térkép Bartók Béla török gyűjtése és Sipos János gyűjtéseinek helyszíneiről
(Saygun,1976)

Végül meg kell említeni a *re-do-la-szo* hangokon mozgó kisambitusú pentaton stílust, melyet Vargyas Lajos nyomán Paksa Katalin is ótöröknek tart. De hol lehet a finnugor zenei örökség?

Bartók úgy vélte, hogy a magyar népzene finnugor rétegét a *nem pentaton* hangsorú magyar népdalok között lehetne keresni.

A finnugor népzene egyszerű, rövid motívumokból felépülő jellegét ismerve azt gondolhatnánk, hogy pl. a gyermekjátékok, villőzés stb. elemi dallamai között találunk magyar-ugor kapcsolatokat. Kodály azonban erről a zenei rétegről így ír: „Az ütempárok, vagy általában rövid motívumok vég nélküli ismétlése ott van, mint jellemző forma minden primitív nép zenéjében, sőt fejlettebb népek ősi hagyományaiban is.” És valóban, a magyar ütempáros zene legjellemzőbb néhány alapmotívumát megtaláljuk többek között a német vagy anatóliai gyermekdalok között is. Ugyanakkor épp ezek a motívumok csak elvétve fordulnak elő finnugor népek zenéiben; ami van, az elvész az ottani egyszerű formák tömegében. Jellemző, hogy még Szomjas-Schiffert, a finnugor zenei rokonság egyik fő hirdetője sem talált rokon magyar-ugor gyermekdalokat. A regölés felcsapó végű motívumát sokan kutatták, és összevetették többek között a bizánci liturgia egyik intonációs formulájával, illetve délkelet-európai, valamint ázsiai szokásdallamokkal is. Itt sem bizonyosodott be tehát a finn-ugor származás.

Természetesen nyitva áll a kutatás a kisebb ambitusú, egy- vagy kétsoros dallamok keleti párhuzamainak keresésére, azonban itt mindig szembesülünk azzal a nehézséggel, hogy ilyen jellegű, egymáshoz még dallammenetükben is többé-kevésbé hasonló dallamok sok nép zenéjében élnek. Erre egy példát ismét Szomjas Schifferttől vehetünk, aki abból kiindulva, hogy az egyik magyar összetett mondat dallama emelkedő-ereszkedő (pl. „Elmentem azt Operába, hogy megnézzem a Bánk Bánt”), hasonló lejtésű dallamokat keresett és talált különböző finnugor népek, valamint a magyarok népzenejében. Könyvének összefoglalójában azonban ő is megállapítja, hogy ilyen dallamok a világ sok pontján megtalálhatók.

Ugyanakkor a sirató rokonság kutatása valóban fontos. Nagy eredmény lett volna, ha itt kétségkívüli magyar–obi-ugor kapcsolatra bukkannánk, hiszen a sirató talán a legkevésbé változékony műfaj, itt a legnagyobb esélye, hogy nagy ősiségbe pillanthassunk vissza. Sajnos obi-ugor népektől nincsenek sirató felvételeink, sőt a területen kutatók szerint ott nem is énekelnek siratót. Ezért Szabolcsi Bence 1933-ban osztják medveéneket és hősdalt állít szembe magyar sirató-részletekkel. Következtetése: „oly közös dallam-szkémáról van szó, melyet alighanem joggal tekinthetünk osztják hősmelódiák és magyar siratódallamok azonos ősi gyökerének”. C. Nagy Béla votják, finn és lapp párhuzamokat is hoz Szabolcsi osztják példáihoz.

Vargyas Lajos szerint „nyilvánvaló, hogy „[...] az ó-európai dallamstílushoz tartozik a magyar sirató is, azzal a különbséggel, hogy nem kötött motívumokat ismétel, hanem állandóan újra rögtönzött sorokat tesz egymás után, és a kadenciák sorrendje is állandóan változik.” Ilyenfajta rögtönzött dallamokat Vargyas a magyar siratón kívül összefüggő stílusként csak a vogulok és osztjások között talál, és feltételezi, hogy a magyarok tanították meg e dallamokat az obi ugoroknak. Jegyezzük meg azonban, hogy ha így lett volna, akkor sem egy finnugor rétegről lenne szó, hanem egy sajátos magyar zenei alakulatról.

Kodály a sirató ismertetésénél csak lábjegyzetben utal Szabolcsi és Vargyas fenti véleményére, anélkül azonban, hogy ezeket „jövähagyta” volna.

Úgy tűnt tehát, hogy akárcsak a pentaton rétegeknél, a sirató esetében itt is egyetértés van a kutatók között - ahogy amazt a török-mongol örökséghez sorolták, ezt sokáig inkább ugor eredetűnek tartották.

Azonban Szomjas-Schiffert, aki a siratót nem is ugor, hanem egyenesen finnugor rétegnek tartja, máshol leírja, hogy ez a forma előkerült román, szicíliai, szerb, dán népeknél is, és ezek a dallamok egy egykori közös ós-európai dallamstílus visszavonulási területei lehetnek, mely az ugor egység idejében virágzott.

Dobszay László pedig, aki a legátfogóbb könyvet írta a magyar siratóról, elveti Vargyas példáinak java részét. Vizsgálatainak eredményét így foglalja össze: „A bolgár és gregorián analógiák kizárják, hogy a magyar siratót kizárólagosan ugor dallamhagyományak tekintsük...” ... „Európa déli övezetére kellene e zenei nyelvet lokalizálnunk, egy keleten kissé felkanyarodó, lényegében mediterrán sávban elhelyezkedő dallamkultúra szétfejlődött utódainak kellene tekintenünk az elemzett stílusokat. ... „

A fentieket kiegészítendő tudnunk kell, hogy Robert Lach első világháborús fogolytáborokban végzett fontos gyűjtése alapján Kaukázus-környéki népcsoportoknál, török népeknél, szlávoknál is előbukkannak siratós dallamok. Saját kutatásaim alapján pedig a magyar siratókhoz igen közel áll a legelterjedtebb anatóliai sirató forma, és ilyen a kirgiz siratók egyik fontos formája is. Ez utóbbi esetekben a zenei hasonlóság mellett műfaji azonosság is fennáll.

Foglaljuk össze rövid körképünket.

Egyetértés van abban, hogy a magyar népzene régi rétegei közül a népzeneinket alapvetően meghatározó pentaton ereszkedő dallamok északi-török – mongol eredetűek. A siratónál, gyermekjátékoknál, regöséneknél és a

pszalmodizáló daloknál felmerült a finnugor rokonság gondolata, de ezeket az egyszerű zenei formákat az újabb kutatás sokkal inkább egy nagy terület közös dallamkincsének véli, illetve újabban a dél-török kapcsolatok is erősen felvetődnek.

Mindenesetre máig őrzi érvényességét Szabolcsi Bence megállapítása: „A magyarság ma legszélső, idehajlott ága a nagy ázsiai zenekultúra évezredes fájának, mely Kínától Közép-Ázsián át a Fekete-tengerig lakó különböző népek lelkében gyökeredzik.”

Fontosabb felhasznált források

Bartók Béla (1976), *Turkish Folk Music from Asia Minor* (ed. B. Suchoff), Princeton.

Bartók Béla (1924), *A magyar népdal*, Budapest.

C. Nagy Béla (1959), Adatok a magyar népdal kialakulásához, In *Zenatudományi Tanulmányok VII.*: 605-688. Budapest.

Dobszay László – Szendrei Janka (1988), *A Magyar Népdaltípusok Katalógusa I-II*, Budapest.

Dobszay László (1983), *A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzeneinkben*, Budapest.

Kodály Z. 1937-1976 – *A Magyar Népzene*. Budapest. 1937 (1. kiadás), a hivatkozások az 1976-os 7. kiadás szerint (átnézte és bővítette Vargyas L.).

Lach, Robert (1928), *Gesänge russischer Kriegsgefangener. Kaukasusvölker*, Wien – Leipzig.

Lach, Robert (1952), *Volksgesänge von Völkern Russlands. Turk-tatarische Völker*, Wien.

Sipos János (2001), Egy most felfedezett belső-mongóliai kvintváltó stílus és magyar vonatkozásai. *Ethnographia*, 2001/1–2. 1–78: 58, 77.

Sipos János (2002), *Bartók nyomában Anatóliában*, Budapest.

Szomjas-Schiffert György (1976), *A finnugor zene vitája I-II*. Budapest.

Vargyas Lajos (2002), *A magyarság népzeneje*, Budapest.

Vikár László (1993), *A Volga-Kámai finnugorok és törökök dallamai*, Budapest.

Az illusztrációk forrása: [Bartók nyomában - Zenetudományi Intézet](#)